

Філософія

УДК 165.62:177.82]:82-31

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.17781850>

**Самотність в романі Александра Троккі «Молодий Адам»:
феноменологічний та психоаналітичний виміри**

Ільїн Іван Юрійович,

аспірант Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова, викладач англійської мови
Національного технічного університету України «Київський
політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Україна,
<https://orcid.org/0009-0006-3760-6796>

Прийнято: 13.11.2025 | Опубліковано: 30.11.2025

***Анотація.** Дана стаття є спробою «адекватного дослідження людського досвіду». Філософською підставою дослідження виступає ідея Р. Декарта, що підіймається в «Метафізичних розмислах» в якій мислитель протиставив душу тілу, вказуючи на їх радикальну відмінність у способах світопізнання. За свою ідею Декарт піддається критиці з боку М. Мерло-Понті, який вважав, що онтологічному дуалізму не вистачає аналізу фізіології та психопатологій, вивчення яких розвивається з ХХ ст. Тому у статті на прикладі роману відомого ірландського письменника А. Троккі «Молодий Адам» проводиться феноменологічний та психоаналітичний аналіз (на основі ідей Е. Гусерля та Ж. Лакана) поведінки головного героя Джо з ціллю ілюстрації можливостей дослідження досвіду людини. Автор береться аналізувати людський досвід на основі тих ідей, які беруть свій початок від*

Р. Декарата до Е. Гусерля і М. Мерло-Понті у їх поєднанні з структурним психоаналізом Ж. Лакана.

Щодо ілюстративного матеріалу, а саме роману А. Троккі «Молодий Адам», який був написаний у 1954 році, то він просякнутий ідеями феноменології та психоаналізу, під вплив яких вочевидь потрапив автор. Головний герой роману Джо може пізнавати світ лише на досвіді власної тілесності, а люди для нього – це лише перебіг предметів та форм (за Е. Гусерлем). Але досвід світоспоглядання Джо є викривленим з причини того, що він не пройшов стадію дзеркала (Ж. Лакан) і тепер його власний досвід та сприйняття буття та часу в романі є химерними та викривленими. Час не є для нього лінійним, а події та люди залишаються лише рухом інтенційних предметностей.

Також для аналізу досвіду людини в статті використані ідеї Ж. Лакана, які влучно описані в книзі А. Руса «Лакан. Вступ до структурного психоаналізу»: три концепти становлення людини – Реальне, Уявне та Символічне.

Ключові слова: самотність, сучасна людина, феноменологія, структурний психоаналіз, Едмунд Гусерль, Жак Лакан, Александр Троккі, Молодий Адам.

Loneliness in Alexander Trocchi's Novel Young Adam: Phenomenological and Psychoanalytic Dimensions

Ivan Ilyin,

Postgraduate Student, The Drahomanov Ukrainian State University

Lecturer of English, National Technical University of Ukraine

«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute», Ukraine,

<https://orcid.org/0009-0006-3760-6796>

Abstract. *In «Meditations on First Philosophy» René Descartes opposed the soul to the body emphasizing their radical difference in modes of world cognition. This article is an attempt at «adequate study of human experience». According to M. Merleau-Ponty Descartes' ideas of ontological dualism lack an analysis of physiology and psychopathology - fields that have developed since the XXth century. Therefore, this article undertakes a phenomenological and psychoanalytic analysis (based on the ideas of E. Husserl and J. Lacan) of the behavior of the protagonist Joe in the novel «Young Adam» by the well-known Irish writer Alexander Trocchi. The goal is to demonstrate, through example, that the study of human experience is indeed possible, though it will remain an attempt to analyze human experience grounded in the philosophical lineage from R. Descartes to E. Husserl and M. Merleau-Ponty, integrated with J. Lacan's structural psychoanalysis.*

Alexander Trocchi's Young Adam, written in 1954, clearly reflects the author's exposure to the ideas of phenomenology and psychoanalysis. The protagonist Joe can perceive the world only through the experience of his own corporeality, and for him, people appear merely as flows of objects and forms (in Husserl's sense). However, Joe's worldview is distorted because he has not passed through the mirror stage (J. Lacan), and thus his personal experience, as well as his perception of being and time, are fragmented and distorted. Time is not linear for him, and events and people remain merely movements of intentional objectivities (E. Husserl).

The article also employs J. Lacan's concepts, aptly outlined in A. Rous's work «Lacan: An Introduction to Structural Psychoanalysis», namely the three dimensions of human formation - the Real, the Imaginary, and the Symbolic.

Keywords: *loneliness, modern person, phenomenology, structural psychoanalysis, Edmund Husserl, Jacques Lacan, Alexander Trocchi, Young Adam.*

*Щоб я міг розпізнати його й аби повірив,
блискавка різьбить лице в брунатному повітрі
Але щоб не злякався, що воно надто виразне,
спочатку то не лице, а тільки груба маска.*

Рафал Воячек

*She said, "Your eyes are always black". The pupil
opens to seize the object of vision.*

Jim Morrison

¹⁹ *А Йосип, муж її, бувши праведний, і не бажавши ославити її, хотів
тайкома відпустити її.*

²⁰ *Коли ж він те подумав, ось з'явивсь йому Ангол Господній у сні,
промовляючи: Йосипе, сину Давидів, не бійся прийняти Марію, дружину
свою, бо зачатє в ній то від Духа Святого.*

Євангеліє від Матвія 1:18-19

Постановка проблеми. Дана стаття спрямована на аналіз роману відомого ірландського письменника ХХ ст. А. Троккі «Молодий Адам», який дає всі підстави для того аби через літературу поринути у феноменологію досвіду (на думку перекладача роману П. Шведа), а також побачити на практиці на прикладі головного героя роману Джо як працюють ті теорії, про які писали Е. Гусерль (феноменологія) та Ж. Лакан (структурний психоаналіз). Поряд з цим постає нагода спробувати розв'язати за допомогою «Молодого Адама» актуальну психофізичну проблему, яка криється в онтологічному дуалізмі Р. Декарта [10, с. 229], а розв'язання цієї проблеми приведе до спроби дослідити людський досвід.

Головний герой роману «Молодий Адам» спроможний лише досліджувати навколишній світ завдяки власній тілесності, а саме тілесність у феноменології є головним способом осягнення світу та предметів навколо, про

що пише В. Кебуладзе у книзі «Феноменологія досвіду»: «Тема тілесності у феноменології, з одного боку, є комплементарною темі інтерсуб'єктивності, з іншого – має своїм теоретичним тлом психофізичну проблему, яка вперше в історії європейської філософії постала у вченні Декарта» [10, с. 229]. Однак, В. Кебуладзе зауважив, що Декарт на початку «Метафізичних розмислів» чітко розрізняє дві субстанції – духовну і тілесну [10, с. 229]. Декарт писав: «І, нарешті, з усього цього треба зробити висновок: все, що досягається розумом ясно й чітко, якщо йдеться про різні субстанції, як от є розум і тіло, це, по суті, це субстанції різні й насправді відмінні одна від одної» [8, с. 19]. Проблема в тому, що Декарт протиставив душу тілу, з чого й виникає його психофізичний дуалізм, що робить картезіанське пізнання світу метафізичним, проти чого постає феноменологія XX ст.

В протиставлення дуалізму Декарта М. Мерло-Понті сформував проблему (яку цитує В. Кебуладзе в «Феноменології досвіду»): «Потрібно зрозуміти, яким чином психічні детермінанти та фізіологічні умови можуть зчіплюватись одне з одним... Але не зрозуміло, який спільний ґрунт може бути у «фізіологічних факторів», що перебувають у просторі, та у «психічних факторів», які ніде не присутні, або навіть у об'єктивних процесів, наприклад нервових запалень, що належать до порядку речей-в-собі, та розмірковувань на кшталт згоди чи відмови, які належать порядку речей для себе» [12, с. 111]. В. Кебуладзе зазначає, що «на підставі досягнень науки XX сторіччя можна наважитися на твердження, що картезіанське протиставлення духовної та матеріальної субстанцій, душі й тіла, не дає змоги адекватно досліджувати людський досвід» [10, с. 230]. Тому в даній розвідці пропонується використовувати не тільки феноменологічний підхід, але й лаканівський психоаналіз, які і допоможуть на прикладі роману А. Троккі поєднати духовну та матеріальну субстанції для спроби «адекватно досліджувати людський досвід» [10, с. 230] через споглядання та переживання на власному досвіді

фрагментів літературної реальності, які бачить та споглядає головний герой «Молодого Адаму». А. Бадью зауважив у своїй розмові з Е. Рудінеско, що «пригадати Лакана означає не лише змалювати портрет великого мислителя, а й повернутись у винятковий момент думки та дії ХХ ст.» [5].

Особлива увага в романі А. Троккі приділена тілесності головного героя, за допомогою якої він намагається досягнути світ та дати оцінку тим подіям, які з ним відбуваються. На думку В. Кебуладзе «моє тіло – це не об'єкт поміж інших об'єктів, які я пізнаю в досвіді, а спосіб моєї присутності в світі, зумовлений трансцендентально» [10, с. 230]. Відомо, що досвід неможливий без тіла і не дарма однією з головних ідей М. Фуко є ідея про намагання влади встановити контроль над тілом сучасної людини [1], що приводить її не тільки до самотності, а до радикальних змін у мисленні викликаних обмеженістю досвіду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для розкриття проблеми в статті будуть використані робота Е. Гусерля «Картезіанські медитації. Вступ до феноменології» у перекладі А. Вахтеля, а також книга психоаналітика А. Руса «Лакан. Вступ до структурного психоаналізу», де вичерпно описані головні ідеї Ж. Лакана, а також стадії Реального, Уявного та Символічного. Актуальним дослідженням для висвітлення проблеми буде видання 2025 року «Феноменологія досвіду» В. Кебуладзе, де автор описує головні сучасні проблеми феноменології, аналізуючи роботи та ідеї Р. Декарта, Е. Гусерля та М. Мерло-Понті.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Окресливши загальну проблему, виділемо невирішену частину – можливість «адекватно досліджувати людський досвід» використовуючи фізіологію та психопатологію. В статті пропонується проаналізувати досвід героя роману «Молодий Адам» поєднавши ідеї феноменології та структурного психоаналізу.

Постановка завдання. Основна ціль статті – зробити спробу поєднати два філософські напрямки (феноменологія та структурний психоаналіз) з метою дослідження людського досвіду крізь призму роману А. Троккі «Молодий Адам». М. Фуко звернув увагу на цікавий факт, що французська філософія, навіть підсилена феноменологією, не має одностайної думки щодо питання про суб'єкт (question of the subject), а також зауважував, що Ж. Лакан заперечував феноменологічний підхід, вважаючи теорію несвідомого несумісною з феноменологією та картезіанськими теоріями. М. Фуко зауважив: «From the perspective of psychoanalysis, Lacan brought up the fact that the theory of unconscious is not compatible with the theory of the subject (in the Cartesian but also the phenomenological sense of the term)» [1, p. 251]. Тому стаття має на меті також спробу підсилити лаканівський психоаналіз феноменологією, що допоможе першому поринути у дослідження людського досвіду адекватніше. Головне ж завдання розвідки полягає в аналізі перверсивної поведінки та сприйняття дійсності головного героя Джо з метою з'ясування причин його перверсій та самотності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Філософ Т. Лютий в своєму есеї «Спроба мислити» зауважив, що «мислення може починатися з глибокого *враження*, коли щось кардинально змінює нашу гадку і подовгу не відпускає» [11, с. 179]. Таким враженням для інтелектуала-філософа може стати й один з філософських романів, який буде виступати в якості того самого *cogito* Гусерля.

Якщо взяти до уваги феноменологію Е. Гусерля, а точніше главу «Я» як тотожний полюс переживань з його «Картезіанських медитацій», де філософ розмірковує над тим, що є Ego, а що є плинним *cogito*, то можна співвіднести ці два поняття з внутрішнім світом читача та художнім твором. Перше є «таким, що неперервно конститується у самому собі як таке, що існує» [7, с. 153], а от друге (*cogito*) є плинним, тим, що переживає Ego, як те саме», тобто

є певним полюсом переживань, що впливає на світогляд Ego [7, с. 153]. Як раз одним з таких *cogito* (плинним переживанням) може служити художня книга, де опис поведінки героя, відносини героїв та діалоги можуть стати своєрідною філософською, або феноменологічною медитацією читача яка спроможна привести до спроби філософування.

Далі ми пропонуємо спробувати почати феноменологічну медитацію та побачити, як саме твір А. Троккі здатний допомогти досягнути та зануритися у феноменологію та психоаналіз, а також розв'язати давню проблему дуальності Р. Декарта, про яку писав М. Мерло-Понті.

Герой прокидається. Роман А. Троккі починається з пробудження головного героя Джо, коли його *око* починає осягати навколишні об'єкти, першим з яких стає дзеркало (про яке ми поговоримо трошки далі). Джо починає своє певне спів-існування з цим світом і стверджує, що «минулі години, минулі вчинки вдаються моторошно ізольованими; між ними і тобою, який озирається на них, більше немає нерозривного зв'язку» [14, с. 9]. Герой не ототожнює себе нинішнього зі своїм минулим, бо поняття *час* та *буття* для нього розмиті, він вважає, що не несе відповідальності за свої колишні вчинки і з кожним пробудженням він вже є Іншим. Всі попередні дії та предмети, які оточували Джо є лише корелятами у його розумінні, перебіг яких і формував його Ego.

Е. Гусерль писав: «що трансцендентальне его (у психологічній паралелі – душа) є тим, чим воно є, лише в стосунку до інтенційних предметностей» [7, с. 151]. Джо за своєю природою є самотником і сприймає світ як *перебіг людей, предметів та часу*. Гусерль наголошує, що для его необхідні суцільні предмети і «до нього, як такого, що перебуває в стосунку до світу, існують не лише предмети в його іманентній сфері часу, яка піддається адекватній перевірці, а й об'єкти світу, виявлені як суцільні у неадекватному, лише презумпційному зовнішньому досвіді, який перебігає узгоджено» [7, с. 151-152]. Досвід цей

узгоджений лише з нашим еґо. Гусерль уточнює, що всі предмети, які ми згадували чи про які мислили утворюють певну систему, що продовжує існувати тільки у якості цього кореляту. Через Джо ми можемо спостерігати приклади цього презумпційного зовнішнього досвіду, про що й поговоримо далі у нашій розвідці.

Джо в дзеркалі. Далі герой одразу опиняється в стадії *дзеркала*, яку нам допоможе розібрати Ж. Лакан. Для початку уточнімо як себе бачить Джо, коли прокидається, бо першим предметом, який він бачить в світі речей власними очима стає дзеркало, яке герой постійно носить з собою. Ось як Троккі описує розглядання Джо свого образу: «Якийсь час я вдивлявся у своє відображення і не бачив у ньому нічого дивного. Це й досі були ті самі ніс та рот, а маленький шрам, який починався над моєю лівою бровою і прорізав її навпіл, не видавався помітнішим, аніж учора. Усе начебто було на своєму місці, і разом усе було шкереберть, оскільки між дзеркалом та мною існувала така сама дистанція, такий саме розрив у послідовності подій, який, як я і завжди відчував, існував між вчинками, які я здійснив учора, і моїм теперішнім їх усвідомленням» [14, с. 10]. Джо наголошує, що його дзеркало неможливо розбити, його неможливо знищити, що символічно вказує ще й на те, що стадію дзеркала, яка за Лаканом притаманна маленьким дітям, він не зміг до кінця пройти і тепер розглядає це як проблему.

Відомо, що Ж. Лакан вважав стадію дзеркала однією з важливих стадій становлення людини яка починається на 14-му місяці життя [13, с. 54]. Людина у малому віці вперше починає ототожнювати себе зі світом символів та предметів. Починається розуміння того, що існує таке поняття як «Я», що є тим, що відрізняється від Інших. Тобто вперше починає прокидатися те Я, про яке Е. Гусерль говорив як про те, що живе в потоці очевидностей, у розмаїтті *cogitationes*, «у потоці свідомого життя, у якому живе тотожне Я (моє, того, хто медитує)» [7, с. 96]. Отже, якщо людині не вдається успішно пройти стадію

дзеркала, то світ, який Гусерль називає феноменом дійсності, відкритий для такої людини не повністю, людина не здатна описати змісти цього світу за допомогою своїх власних рефлексій. Останнє і є часто причиною деструктивної самотності особистості, що ми і бачимо на прикладі героя Джо.

Те, що Джо не пройшов стадію дзеркала та не зміг увійти в символічний порядок, ми бачимо далі у романі, про що ми поговоримо згодом. Варто зауважити, що на дзеркальній стадії дитина не лише отримує перший досвід самоідентифікації, але й власний досвід фізіологічного переживання «Я» як Іншого [13, с. 54]. Образ у дзеркалі окреслює наше тіло, ми вчимося сприймати себе через образ у відображенні, а потім переходимо на стадію ототожнення себе з цим образом. Дзеркало дає єдиний можливий варіант переживання на власному досвіді власної зовнішності та відмінностей.

А. Рус у книзі «Лакан. Вступ до структурного психоаналізу» також зазначає, що на стадії дзеркала людина робить перший крок до едіпальної констеляції відносин: «як неповноцінна та залежна від допомоги істота, дитина мусить сподіватися на те, що вона бажана для своєї матері» [13, с. 54]. За теорією психоаналізу Ж. Лакана людина завжди відчуває необхідність бути бажаною, а щоб стати предметом бажання Іншого, треба стати саме тим предметом, якого Іншому не вистачає. У випадку з матір'ю, дитина намагається стати тим, в чому є нестача матері після народження дитини – *фалосі* який в цьому випадку є елементом нестачі [13, с. 54]. За тією ж теорією Едіпова комплексу З. Фрейда, чоловік (в нашому випадку – Джо) який не зміг отримати в дитинстві підтримку матері, несвідомо хоче бути об'єктом бажання заміжньої жінки (що і відбувається з Джо), бо в інших чоловіках він бачить образ батька, у якого повинен виграти боротьбу за прихильність матері [15].

Також А. Рус наголошує, що Ж. Лакан не тільки створив теорію дзеркала, але й розширив розуміння Едіпова комплексу Фрейда: батько є

третьою фігурою у відносинах матері та дитини і Рус навіть використовує слово «кайфолом» для опису того, що робить з дитиною батько, позбавляючи її (дитину хлопчика) прихильності матері. В такому випадку батько виступає *законодавцем* і фактично забороняє матері володіти дитиною.

Далі Джо каже: «Я не запитую, чи я є тим «я», яке дивиться, а чи образом, який воно бачить, людиною, яка діє, чи людиною, яка думає про здійснений вчинок. Оскільки тепер я знаю, що зрадливою є сама мова» [14, с. 10]. Ми бачимо, що герой намагається пройти до наступного реєстру світосприйняття за Лаканом – від світу Уявного до світу Символічного, але його сприйняття та розуміння «Я», розуміння себе як Іншого химерне та розмите, що не дозволяє йому перейти на адекватне сприйняття реальності (тієї яка зумовлена символами та знаками тієї реальності, що оточує героя в моменті).

Е. Гусерль писав дещо подібне у його розумінні про сприйняття реальності, що ми можемо спробувати співвіднести з лаканівською категорією дзеркала. Е. Гусерль казав, що існують власні способи очевидності предметів, які гадають у них, «притому в їхніх відповідних модусах буття, а також потенційностей доведених до очевидностей» [7, с. 138]. Так у дзеркалі ми займаємося фактично передвідображувальним спогляданням себе, що допомагає синтезувати шлях, як би зауважив Гусерль, від неясної гадки до відповідного передвідображувального споглядання [7, с. 138]. Далі ми бачимо предмет (в разі лаканівського дзеркала себе як Іншого) у прямому спогляданні, але «як таке, що надає сам предмет» і це споглядання перевіряє та сповнює нашу гадку (про себе в даному разі, коли ми намагаємося поєднати Лакана та Гусерля) в «її буттєвому сенсі» [7, с. 138]. Як ми бачимо, коли момент з дзеркалом залишається не пройденим, то людина залишається в самотній порожнечі, бо не може досягнути своє «Я» в даному йому бутті.

Хоча це буття і буде «в модусах фантазійних недійсностей, на противагу модусам дійсності (дійсно бути, дійсно бути ймовірним, дійсно бути сумнівним, або дійсно не бути тощо)» [7, с. 137]. Тут ми можемо доєднати теорію дзеркала Лакана, яка допомагає зрозуміти, що воно (дзеркало) виводить нас з реальності до *дійсності-немовби*, фантазій, що виходять у різні можливості світосприйняття, які Лакан назвав уявним регістром. Тобто можна зробити парадоксальний висновок, що реальність у нашому суб'єктивному розумінні реальності залишається для нас недосяжною, бо її назавжди перекриває стадія дзеркала (уява), а потім мова (символи). Тобто починаючи зі стадії дзеркала ми фактично фантазуємо цей світ через модуси квазіпозиційності [7, с. 138].

Наступне визначення Уявному Ж. Лакана дає нам словник філософських термінів видавництва Penguin: «For Lacan the Imaginary is the key theoretical concept in his reformulation of Freud's theory, drawing upon his account of the ego and its relation to narcissism. It refers primarily to the stage in the formation of the ego at which the child acquires a coherent self- or body-image» [4]. Це ще раз пояснює, чому Джо часто займається розгляданням власного тіла – це чергова спроба перепройти стадію дзеркала з ціллю нарешті досягнути власний образ.

Тут виникає питання: якщо наше життя є таким величезним перебігом квазіпозиційностей, де наше фантазування змінює образи, яке приймає наше око, то чи існує реальна та об'єктивна реальність? Е. Гусерль відповів на це, що існує «універсальна структурна закономірність свідомого життя взагалі» [7, с. 139]. Тобто ті люди, які не пройшли певні етапи (умовно можна назвати це в даній статі *етапами знайомства зі свідомим життям*), то така людина (в нашому випадку – головний герой «Молодого Адаму») відірвані від об'єктивної реальності, їм притаманні неврози та перверсії у поведінці, про що ми поговоримо далі.

Джо говорить про слова. Після розглядання себе у дзеркалі Джо мислить наступне: «Проблема з'являється одразу, як тільки я вдаюся до слова «Я». У речах немає суперечностей, вона існує лише у словах, які ми винаходимо, аби позначити речі. Саме слово «Я» є довільним, і воно містить у собі власну неадекватність і власну суперечність» [14, с. 10]. На цьому етапі ми бачимо, що Джо має складність з символічним порядком – мовним, бо він ще залишився на стадії уяви, тобто незавершеній стадії дзеркала. Це пояснює слова перекладача «Молодого Адама» українською мовою П. Шведа в анотації до книги, що «його (Джо) гостра чуттєвість, мов губка, вбирає в себе кожне враження, попри те, що його життя – це похмуре одноманітне існування помічника шкіпера на баржі, яка курсує між Глазго та Едінбургом» [14]. Джо так і живе уявою і працює, наче Сізіф у творі А. Камю [9]. Цікаво, що за Ж. Лаканом саме на мовному етапі дитина починає ідентифікувати себе з інстанцією батька і саме через батька заходить в мовний порядок [13, с. 54].

У мовному порядку батько виконує радше **символічну** функцію. Тобто це може бути не **реальний** батько дитини й не **уявний**, а той, хто є законодавцем слова, той, кого визнала мати дитини. За Лаканом цей батько може бути і метафоричним, якого сам Лакан ще називав «Ім'я-Батьком» [13, с. 54-55]. Вочевидь, якщо мати не визнає батька, як носія Закону, то дитина ніяк не може перейти у мовний порядок, а залишеться в уявному. Це відбувається через те, що батькові не вдається вчинити символічну кастрацію – тобто відділити дитину від матері та зробити її (дитину) суб'єктною. А. Рус пише: «Так дитина стає суб'єктом, який відрізняється від обох інших суб'єктів, вона стає вільною і отримує свою остаточну суб'єктність» [13, с. 55].

Саме тут відбувається перехід від уявного двійника дитини до того Іншого, який володіє мовою. Це вже не образ в дзеркалі, а вільний Інший, що мовить [13, с. 56]. У випадку з Джо, коли він говорить, що його проблеми починаються, коли він вимовляє «Я», бо це найсуперечливіше слово, яке

нічого не значить, тобто за Ж. Лаканом у нього не відбувся ефект розщеплення саморепрезентації. Джо не може промовити «Я», ставши при цьому об'єктом самоствердження та саморепрезентації [13, с. 56]. Його образ, за яким він себе впізнає та ідентифікує, залишився ще у дзеркалі.

В теорії Ж. Лакана існує поняття «Великого Іншого» - носія Слова, носія Закону, чия задача - фактично вказувати людині у її дитинстві шляхи та ставати свого роду законодавцем всієї лінії поведінки у подальшому житті. Джо не може знайти цього «Великого Іншого», тому його світ позбавлений символічного порядку, його роздуми, міркування, спогади залишаються розмитими та ілюзорними. Достатньо почати читати роман, щоб зрозуміти, що головний герой живе у світі ілюзій, що підсилює порожнечу в його середині, що і стає причиною самотності.

Першим коротким висновком всього вищеперерахованого буде те, що герой Джо має складності не просто зі світосприйняттям, а з уявленням про час. Тому його мова в романі дуже нерівномірна, сприйняття світу химерне та бажання Джо мати прихильність інших жінок є не стільки еротичним, скільки проявом танатосу, прагненням заховатися від свободи у тілесному як описав би це Е. Фромм [2].

Джо у часі. Час Джо в романі розгортається нелінійно. Він то згадує минуле, то не може визначити, коли саме відбуваються, чи відбувалися певні події. Його уявлення про інших особливе – він має пережити кожного Іншого лише на власному досвіді, в тому числі і час. Часто виміром часу для Джо є викурена сигарета, бо вона дає йому тілесне враження, враження для людини яка застрягла у дзеркалі та не може перейти з химерного у символічний світ.

Ось, наприклад, як Джо сприймає світ, коли прокидається: «Після пробудження у мене часто виникало відчуття, ніби я у домовині, і щоразу як це траплялося, я буквально усвідомлював невідповідність цієї думки фактам, адже неможливо візуально розпізнати те, що тебе з усіх сторін оточують

стілки труни. Як тільки ти бачив стіни, як тільки ти бачив світло, ти вже не міг бути відірваним від усього світу, а отже остаточно домовина змушена була відступити» [14, с. 84]. Весь час для Джо – розпливчата ілюзія, яка розривається повністю, коли зникають об’єкти переживань. Тому коли Джо не вистачає світла, щоб бачити об’єкти, які є для нього видимим доказом його існування, як існування у них, в тому числі у їх думках, коли їх бачить не тільки він, але й вони його, для нього світ знову стає порожнечою та самотністю, що він і співвідносить з образом труни.

Е. Гусерль, описуючи час, говорить про сутнісні закони співможливості, єдності всіх можливостей та співможливостей буття, коли ми маємо на увазі їх плинність. Гусерль пише: «Універсум переживань, які становлять реально-іманентний буттєвий зміст трансцендентального его, є універсумом співможливостей лише в універсальній **формі єдиного потоку**, в якій впорядковуються всі окремоті як плинні в ній» [7, с. 169]. У випадку Джо, що ми і бачимо в романі, окремоті не впорядковані, бо його переживання виникають лише тоді, коли він бачить оком всі феномени буття, а точніше Інших, які стають об’єктами його бажань та спостережень. Коли ці об’єкти зникають з області його спостереження, наступає самотність та відчуження.

У Джо якраз не вистачає гусерлівської **мотивації як формальної закономірності універсальної генези**, що поєднує минуле, теперішнє і майбутнє. Гусерль додає: «Відповідно до неї (мотивації) минуле, теперішнє й майбутнє постійно конститууються як єдність у певній ноєзо-ноематичній формальній структурі плинних способів даності» [7, с. 169]. Его Джо не може утворити єдність історії конститууючи себе для себе самого [7, с. 170]. Тобто его Джо залишається закритим через закритість символічного світу, що не може відкритися як ми вже зауважували. У Джо не вможливлене конкретне его, не існує певної закономірної генези (через відсутність символічного світу), у якій для его можуть утворюватися та уможливлюватися ті чи інші

предмети або предметні категорії [13, с. 170]. Вищезазначене може бути спробою пояснити причини того, що герой «Молодого Адаму» має проблеми з усвідомленням часу.

Важливо наголосити, що Е. Гусерль також казав, що для окремого его світ вже існує сконструйованим. Це обумовлено тим, що для его світ конструюється поступово, що також описано Гусерлем. Спочатку той, хто спостерігає світ, знаходить «себе трансцендентально як конкретне его, потім – як его взагалі, що вже має у свідомості світ, світ із нашим загальновідомим онтологічним типом» [7, с. 171].

Не будемо переказувати в подробицях «Картезіанські медитації», а просто наголосимо, що тут можна співвіднести розуміння світу за загальновідомим онтологічним типом з переходом в лаканівський символічний реєстр (чого немає у Джо). Саме там відбувається розуміння визначених порядків у цій реальності, в цьому бутті, розуміння того, що Гусерль називав персональностями вищого порядку (держава, церква), а також природою і культурою (науки, красні мистецтва, техніка тощо) [7, с. 171].

Бажання Джо. Відомо, що Ж. Лакан часто аналізував трикутники відносин, що утворюються в творах класичної літератури, що ще раз підтверджує те, що через події у літературних творах можна спостерігати моделі людської поведінки, а також втілення на практиці основних положень світової філософської думки. Ми будемо намагатися скористатися технологією Лакана та знайти в романі «Молодий Адам» всі можливі трикутники (і не тільки, бо у «Молодому Адамі» також існують стосунки у парі *невротик – об'єкт бажання*, що ми розберемо окремо), у межах яких там утворюються людські стосунки, щоб за допомогою ідей лаканівського психоаналізу виявити причини самотності та перверсивної поведінки Джо.

Одразу варто наголосити на тому, що інші герої, яких споглядає Джо не є для нього повноцінними іншими, а лише модальностями, що проносяться

перед спостерігачем та його *ego cogito*. Кожен інший персонаж книги не є для Джо повноцінним об'єктом сприйняття. Навпаки, Джо сприймає кожного настільки, наскільки може його пережити на власному досвіді, а точніше на тому рівні досвіду який йому доступний (без символічного реєстру).

У Джо своєрідне сприйняття людей, що вже виражається, коли він зустрічає Кейт: «За нормального перебігу подій ти маєш витворити певну структуру стосовно іншої людини, з огляду на яку ця інша людина впливатиме на тебе. Поза межами цієї структурної ідеї досвід не існує; сама структура захищає нас від нього» [14, с. 56]. На це Е. Гусерль би відповів вдалим прикладом з «Картезіанських медитацій»: «Якщо я візьму, наприклад, сприйняття цієї гральної кості як тему опису, то в чистій рефлексії побачу, що ця кість дана неперервно як предметна єдність у багатоформному змінному розмаїтті способів явлення, які визначено належать до нього» [7, с. 108]. Тобто сприйняття залежить від тієї структури, тієї предметної єдності яку утворює сам предмет сприйняття у своєму розмаїтті. Тому Джо і відзначає для себе (але виключно на своєму рівні сприйняття), що Кейт буде впливати і на нього своєю наявністю. Але його сприйняття її (Кейт) знов розірване та химерне. Тому пропонуємо розглянути їх стосунки окремо.

Джо та Кеті. Почнемо з тих причин, з яких Кеті стає об'єктом бажання Джо, а саме з тієї поведінки Кеті, яку Джо спостерігає: «Досить просто діяти так, «немов» ваші загальноприйняті категорії є довільними, аби поступово дійти висновку, що вони такими і є, що у звичайних ситуаціях найглибші переживання виключені з нашого горизонту досвіду, адже наражаються на гнучку перепону порядності та виховання» [14, с. 56]. Одразу бачимо, що Джо підкупає зухвала поведінка Кеті з незнайомцем (ним), тобто відсутність символічного реєстру обумовлює приязне ставлення Джо до людей без чітко визначеної моралі, бо такі поняття як мораль та прийняті правила поведінки належать до символічного реєстру.

Тут варто визначити, що ми маємо на увазі під таким контроверсійним філософським поняттям як мораль. Аналізуючи сприйняття Джо моралі, ми пропонуємо використати ідеї Д. Г'юма з його тексту «Про доброчесність та порок», де англійський філософ зазначає, що говорячи про те, що є мораль ми апелюємо фактично до *чистого розуму*. Ми можемо визнати те, що є, чи не є моральним, користуючись лише силою судження про наші вчинки та пристрасті (*actions and passions*) [3].

Також Г'юм зазначав, що саме природа мови дає нам можливість формувати судження. Г'юм влучно писав: «The very nature of language guides us almost infallibly in forming a judgment of this nature; and as every tongue possesses one set of words which are taken in a good sense, and another in the opposite, the least acquaintance with the idiom suffices, without any reasoning, to direct us in collecting and arranging the estimable or blameable qualities of men» [3]. На думку Г'юма саме мова є більш важливішою для формування суджень, ніж міркування (*reasoning*). Нагадаємо, що у випадку с Джо символічний реєстр не працює, тобто за теорією Г'юма поняття моралі для нього також розмите і йому (Джо) важко судити, що є доброчесність і порок (*virtues and vice*).

Щоб чіткіше зрозуміти природу відносин Джо та Кеті, пропонуємо розглянути ще один концепт Ж. Лакана, якому він дав назву «механізм відкидання». Назва говорить сама за себе і ми повинні одразу окреслити, що матимемо справу саме з захисним механізмом особистості, яка має проблеми з едипальним комплексом, викликаним деформаціями на рівні логіки чи мовлення [13, с. 71].

Одразу наголосимо, що Джо є очевидним невротиком за Ж. Лаканом, персоною, яка не пройшла етап символічної кастрації і тепер страждає через нестачу символічного, вмикає захисні процеси, які виражаються у формування галюцинацій. Те, що Джо схильний до галюцинацій, ми бачимо протягом всіх

подій роману. У його випадку це гонитва за новими фетішами, які здатні певною мірою створити для Джо відчуття Реального. Ми вже звертали увагу на такий лаканівський термін як *Ім'я Батька* (інколи, навіть, символічне). У Ж. Лакана це може бути не конкретна особа, але й символ бажання матері. При відсутності символічного реєстру для особи не існує закону, бо фактично немає того, хто його створює – Імені Батька.

Саме Ім'я Батька, що за Лаканом лунає всередині суб'єкта і це як раз те, що надає відповідь на ті питання та заклики, що лунають за його (суб'єкта) межами [13, с. 75]. А. Рус також зазначає, що суть відкидання буквально у призупиненні суб'єктом «надання такої відповіді на спрямовану до суб'єкта вимогу зайняти позицію, здійснити певну дію чи провести певну межу» [13, с. 75]. Далі Ж. Лакан аналізує ще глибше і виводить дві зони впливу відкидання: на символічному та уявному рівнях, чим ми далі пояснимо поведінку Джо.

Отже, на символічному рівні відкидання перегруповує символічні елементи, тобто для психотика плутаються орієнтири в просторі, притуплюється поняття часу та навіть відсутнє розуміння власного походження [13, с. 76]. Саме це, як ми вже і зазначали, постійно відбувається з Джо. Він жодного разу не зміг зайняти чіткої позиції у відношеннях з людьми, у нього проблеми з розумінням часу та він ніколи не згадує про своє минуле, наче його не існувало. Також А. Рус зазначає, що за лаканівською теорією саме тут зникає відчуття реальності, бо через відкидання виникає порожнеча у несвідомому, саме там, де мав бути показник реальності, тому несвідоме формує нові реальності [13, с. 76].

А. Рус визначає, що «в Уявному відкидання робить можливою регресію до стадії дзеркала. Заразом виникає діадне ставлення до спеціально вибраного іншого, який виступає об'єктом глибокої еротизованої ненависті, що, ймовірно, може призвести до його фізичної ліквідації в межах, або поза межами суб'єкта (тобто як до вбивства, так і до самогубства)» [13, с. 77]. Саме

таким «спеціально вибраним іншим» для Джо стає Кеті. Його еротизована ненависть проявляється в сцені, коли він виливає на неї чорнильницю, миску заварного крему, сироп та кетчуп, а потім починає бити через те, що вона наче заважає писати йому книгу.

Цікаво, що А. Троккі закінчує цю сцену сексуальним актом між Джо та Кеті, тобто саме через ненависть та прояв садизму у Джо виникає бажання. Цікаво, що Кеті теж є психотиком, бо схильна до садомазохістичних відносин, бо, за словами Джо, її бажання з'являється під час ситуацій, які викликають у неї почуття страху. А. Рус пояснює це тим, що у психотика через відсутність позначника відсутнє і почуття реальної насолоди, тому насолода у психотика вільна, тобто корелюється зі страхом, або психозом, що ми і бачимо на прикладі Кеті [13, с. 77].

Не дивно, що головний герой зізнається далі в романі, що це саме він винен у смерті Кеті, тобто він вбив її, але погано пам'ятає події, бо вочевидь вбивство сталося через нападки психозу, коли Джо вирішив знищити причину своєї еротизованої ненависті. Це фактично те, що Лакан назвав би ізоляцією об'єкта *a*, як причини бажання, тобто «в такий спосіб запустити несвідоме бажання розлуки та символічної кастрації» (те, чого не вистачає Джо) [13, с. 112].

Цікаво, що Джо каже наступні слова: «Моя матір, а тепер і Кеті. Так раптово, мов спалах блискавки, що прорізує небо. Тоді прийшло поступове усвідомлення, коли схоплений моєю уявою, цей безглуздий кричущий факт почав розгортатися в мені, мов болісний світанок, що розпалюється над горизонтом» [14, с. 122-123]. Можна зробити висновок, що в цьому епізоді роману Джо зізнається, що він вбив не лише Кеті, але й свою матір, що теж була предметом ненависті. Кеті же була для Джо лише викривленим «Великим Іншим» у пошуках якого він знаходився. Тобто це був перший з трикутників, який утворив у «Молодому Адамі» Джо: Він, Кеті та його мати.

Трикутник Джо – Елла – Леслі. Як ми зазначали раніше, Джо, через відсутність у нього символічного реєстру сприймає Інших як простий біг модальностей, тобто вони не є для нього повноцінними людьми, а є повноцінними для нього настільки, наскільки він може пережити їх у власній свідомості. Його сприйняття тих самих Леслі та Елли (як і Кеті до цього) є лише споглядальним, наче у дзеркалі.

Ось простий приклад з роману: «Її поведінка стурбувала мене, особливо тому, що я споглядав за нею (Джо має на увазі Еллу), і тому, що всього за кілька хвилин до цього, коли вона стояла, розмовляючи з Леслі, вітер трохи задер її спідницю, і я міг уявити, щоб відкрилося б мені, якби я сидів на місці малого (сина Елли Джима) і дивився на неї з іншого боку» [14, с. 59]. Але Елла не виступає для Джо в якості гусерліанського модусу *Воно саме*, бо у Джо не існує того, що Гусерль називав синтезою узгодженості. А Леслі та Елла, якщо уважно спостерігати за розмірковуваннями Джо, не є невіддільними від цього світу, вони то з'являються в його спогляданні, то знову зникають.

Е. Гусерль писав, що світ складається з недовершених очевидностей, які довершують одна одну у «втілювальних синтетичних переходах від однієї очевидності до наступної, але з необхідністю так, що жодна з таких мислимих синтез не завершується адекватною очевидністю, натомість знову і знову тягне за собою несподівані передгадки та співгадки» [14, с. 143]. В «Молодому Адамі» ми бачимо знову таки розмитість образу тієї самої Елли, бо вона не є для того, хто споглядає (Джо) недовершеною очевидністю, а навпаки, її образ завжди залежить від споглядання її Джо в конкретному моменті.

Фактично у випадках споглядання Інших Джо формує те, що Е. Гусерль називав би «очевидністю можливого буття відповідного змісту» [7, с. 138]. Німецький філософ пояснив би формування такого типу буття тим, що Джо фантазує цей світ, тобто створює дійсність-немовби, що пронизує всі його модальності буття [7, с. 137]. Якщо доєднати теорію Ж. Лакана, то можна

припустити, що людина яка залишається на стадії дзеркала, тобто сприймає світ уявно, може сприймати світ лише у якості квазидійсності (тобто Джо сприймає всіх у якості не просто модусів, а модусів-немовби, що і пояснює химерність подій в «Молодому Адамі»).

Гусерль також зазначає: «На боці фантазії виникає нове загальне поняття можливості, яке в спосіб простої **мислимості** (у собі-думанні, немовби це є) відтворює в модифікованому вигляді всі модуси буття, починаючи від простої певності буття» [7, с. 137]. Це пояснює те, чому Джо погано пам'ятає можливе вбивство матері та те, що насправді сталося з Кеті. Всі модуси сприймаються ним у собі-думанні, як ті, що є такими, що виходять в його квазидійсності такими як він їх спостерігає в певному моменті.

Ж. Лакан міг би тут додати про погляд Джо як такий, що завжди знаходиться у функціональному режимі бажання [13, с. 137]. Але погляд Джо за Лаканом не є добрим, він є принциповим носієм бажання, щоправда, «вже у сублімованій формі, оскільки він первісно не є люблячим і добрим, а – як вираз своїх примітивних потягів – заклинальним, всепоглинальним, каструвальним і злим» [13, с. 137]. Дійсно, бажання Джо не є люблячими, а радше холодною схильністю пізнавати інших через спостереження та розглядання.

Також за лаканівською теорією трикутники у відносинах, а в нашому випадку саме той трикутник, який створює Джо після вбивства Кеті, є причиною Едіпового комплексу, коріння якого лежать у дитинстві Джо. Він дотепер знаходиться в пошуках *Імені Батька* як *Носія Закону*. Як раз в трикутнику Джо – Елла – Леслі, Джо асоціює себе з дитиною яка знаходиться у боротьбі за бажання матері, щоб стати тим, чого матері не вистачає. Але його бажання перверсивне через втрату, або «заборону Закону», яка трапилася з Джо в дитинстві і тепер Закон (світ символів) є для нього закритим.

Джо говорить наступне: «Зі мною завжди було так, скільки я себе пам'ятаю. Я завжди був людиною без коріння. Часто щосили я прагну розділити своє життя з іншими людьми, але заледве я це роблю, як уже хочу від них звільнитися» [14, с. 156]. Тобто за теорією Ж. Лакана об'єктом бажання Джо цього разу стала Елла, але *таким об'єктом який було втрачено* (як і будь-який інший об'єкт його бажання) і тепер він потребує постійної заміни.

Такі перверти як Джо завжди схильні до заборонених насолод. Але їх бажання насолоди не є самою схильністю до насолодження забороненими речами, а радше несвідомим захисним процесом «від страху, який впливає із повного розчинення в насолоді» [13, с. 111]. Цікаво, що перверт (а Джо ще й є садистом за Лаканом) завжди намагається ізолювати об'єкт як причину бажання [13, с. 112]. Тому, як тільки Елла та Леслі розлучаються, а Леслі уходить з баржі, де вони працювали з Джо, головний герой каже наступне: «Упродовж дня я помітив, що ставлення Елли до мене ставало дедалі більше власницьким. Вона кілька разів згадувала про майбутнє, і в кожній з цих згадок я, моя незмінна присутність, фігурували як щось само собою зрозуміле» [14, с. 157]. Тут як раз переданий момент зародження у Джо такого самого страху перверта самому стати об'єктом насолоди, носієм Закону, які для нього не є доступними. Саме перверт створює для себе новий Закон, але це не закон володіння як може здатися, а Закон відлучення, щоб позбавити себе самого об'єкта насолоди і самому таким об'єктом не стати. Через це Джо вбиває Кеті і хоче покинути Еллу.

Цікаво, що у наступному трикутнику Джо – Елла – Гвендоліна (сестра Елли) Джо фактично зустрічає такого самого персонажа як і він, тобто людину для якої він такий самий модус буття, лише об'єкт, на який направлено її (Гвендоліни) бажання. Джо так описує Гвендоліну: «Я відчував, що їй було байдуже до чоловіків, у її цікавості до них не було майже нічого сексуального» [14, с. 177]. Далі Джо каже читачеві, що він підозрює, що Гвендоліна бажає,

що Джо зрадив Еллі з нею, тобто тут вже сама Гвендоліна хоче створити трикутник та втрутитися у відносини Джо з Еллою, але так не і не може знайти у Джо Великого Іншого.

Висновки. Таким чином, у статті аналізується роман А. Троккі «Молодий Адам» з позиції феноменології Е. Гусерля та раціонального психоаналізу Ж. Лакана, щоб показати на практиці як художній твір може бути використаний для ілюстрації застосування філософських ідей та втілення їх в художніх образах, а також спробою розв'язати проблему картезіанського дуалізму, про яку писав М. Мерло-Понті.

Нами була проведено герменевтичну процедуру щодо світосприйняття головного героя через феноменологію, що привело до висновків, що всі інші люди з якими стикається Джо є лише модусами буття, через споглядання яких він намагається осягнути і себе. Але світ Джо не є цілим. Так, він бачить та споглядає плин предметів, про що Гусерль писав: «Очевидності вказують на нескінченності очевидностей щодо того самого предмета ще в один, і то значно складніший спосіб, а саме: там, де вони приводять до самоданості свій предмет, даний з одного боку» [7, с. 143].

Так само Г.В.Ф. Гегель зауважив би: «Розум, намагаючись пізнати безумовне іншого предмета, світу, впадає в антиномії, тобто у твердження двох протилежних висловлювань про один і той самий предмет, при цьому кожне з цих двох висловлювань він повинен стверджувати з однаковою необхідністю. Звідси випливає, що зміст світу, визначення якого страждають на такі суперечності, не може існувати в собі, а є лише явищем. Вирішення суперечності полягає в тому, що вона належить не предмету в собі і для себе, а лише розуму, що пізнає» [6, с. 118-119]. Але Джо складно осягнути всі самоданості предметів через те, що його бачення світу химерне та розірване через те, що він залишається на стадії лаканівського *дзеркала*.

Свідомість Джо є відчуженою, а самотність для нього це природний стан, бо він не зміг вийти з лаканівського реєстру дзеркала і перейти в символічний реєстр, причиною чого є відсутність Ім'я Батька, який у Ж. Лакана є носієм найвищого Закону. Тобто Джо є так званим лаканівським мучеником несвідомого, бо всередині він не має Ім'я Батька і відкидає будь які заклики зовні від об'єкту бажання, що і приводить його до самотності.

Вбивство Джо своєї коханки Кеті обумовлено тим, що він *відкидає* об'єкт свого бажання знаходячись в дзеркальному реєстрі, тобто в Уявному. Тут Інший може стати предметом глибокої еротизованої ненависті, що може стати поштовхом до його фізичного знищення [13, с. 77].

В трикутниках відносин Джо він є фактично є первертом та пошукачем (хоча і викривленого Імені Батька), бо перверт все-таки намагається побачити Реальність, але цей Третій (за Ж. Лаканом) завжди буде залишатися «батьком без пари», або «якимось батьком», тобто не справжнім Носієм Закону, а лише Уявним, бо спостерігач так і буде залишатися на стадії дзеркала.

Причиною самотності та відчуженості головного героя «Молодого Адама» є насамперед перверсивне відхилення, психоз за Ж. Лаканом та сприйняття світу як перебіг модусів буття, які для споглядаючого не є синтетичними цілостями. Також для такого героя як Джо, мораль є невизначеним явищем, якого взагалі може не існувати, бо за теорією Д. Г'юма поняття моралі належить до мовного реєстру, який за Ж. Лаканом належить до реєстру символічного.

Отже, за допомогою роману А. Троккі «Молодий Адам» ми спробували реконструювати феноменологічний досвід та провести дослідження свідомості та вчинків героя через структурний психоаналіз, щоб дійти до висновку, що його самотність обумовлена спостеріганням світу для створення можливостей переживання реальності через власну тілесність, але це переживання не може привести його до бачення символічної реальності, тому

що його світосприйняття так і залишилося химерним, а всі відносини з людьми механічними.

Список використаних джерел

1. Foucault M. Power. Essential works 1954-1984. London: Pinguin, 2020. 484 p.
2. Fromm E. Escape from freedom. New York: Henry Holt and Company, 1994. 334 с.
3. Hume D. The essential philosophical works, Hertfordshire: Wordsworth Editions Limited, Wordsworth classics of world literature, 2011. 860 p.
4. The Pinguin dictionary of philosophy. Edited by Thomas Mautner. London: Pinguin, 1997 322 p.
5. Бадью А., Рудінеско Е. Жак Лакан: Сучасність минулого. Діалог. Київ: Komubook, 2020. 116 с.
6. Гегель Г.В.Ф. Наука логіки. Енциклопедія філософських наук. Мала логіка. Київ: Видавництво Ліра-К, 2023. 372 с.
7. Гусерль Е. Картезіанські медитації. Вступ до феноменології. Передмова та переклад з німецької Андрія Вахтеля, Київ: Темпора, 2022. 304 с.
8. Декарт Р. Метафізичні розмисли. Переклад з французької З. Борисюк та О. Жупанського. Київ: Юніверс, 2000. 304 с.
9. Камю А. Міф про Сізіфа. Бунтівна людина. Переклад з французької О.І. Жупанського. Харків: Фоліо, 2022. 446 с.
10. Кебуладзе В. Феноменологія досвіду. Київ: Дух і Літера, 2025. 280 с.
11. Лютий Т. Культура припад і спротиву. Київ: Темпора, 2020. 576 с.
12. Мерло-Понті М. Феноменологія сприйняття. Переклад з французької Оксани Йосипенко та Сергія Йосипенка. Київ: Український центр духовної культури, 2001. 552 с.

13. Рус А. Лакан. Вступ до структурного психоаналізу. Переклад з німецької Костянтина Поліщука. Київ: Komubook, 2022. 232 с.
14. Троккі А. Молодий Адам. Переклад з англійської Павла Шведа. Київ: Komubook, 2018. 227 с.
15. Фройд З. Вступ до психоаналізу. Нові висновки. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2024. 552 с.